

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 25ΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2001

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΝΟΜΗ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ. — 'Ο Πλάτων, ιδεαλιστής ή ρεαλιστής; ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ
κ. Εὐαγγέλου Μουτσοπούλου*.

Ι. *Περὶ τριῶν ἀνακριβῶν «ἀξιωματῶν»*. 1. Ὁρισμένες κρίσεις βιαστικές, ὀ-
ριακὰ πεπλανημένες, ὅταν συνεχῶς ἐπαναλαμβάνονται, ἐπιβάλλονται τελικῶς ὡς
κοινοὶ τόποι. Ἔτσι παριστάμεθα μάρτυρες ἀξιοποιήσεως καθαρῶν ἐφευρημάτων
ποῦ ἀνάγονται σὲ δῆθεν ἀλήθειες ἀναντίρρητες, ὅπως αὐτὴ ποῦ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς
διδασκαλικῆς διατριβῆς τοῦ Karl Marx¹, ἀντιθέτει δύο φιλοσοφικές, ἀκριβέστερα
κοσμολογικές, ἀντιλήψεις: τὸν ιδεαλισμὸ καὶ τὸν ὕλισμό. Οἱ μεταγενέστεροι συγ-
γραφεῖς υἰοθέτησαν τὴν ἀντίθεση αὐτήν, ὥστε νὰ τὴν ἀναπαραγάγουν ἀστόχαστα,
σὲ σημεῖον ὥστε νὰ τὴν ἐμφανίσουν ὡς οἰονεὶ αὐτονόητην, καὶ δίχως νὰ κατανοήσουν
πῶς ἡ ἴδια χονδρικῶς ἀντιστοιχοῦσε πρὸς διάκρισιν τοῦ εἴδους ἐκείνης ποῦ θ' ἀντέ-
τασσε λ.χ. τίς ἔννοιες «ζωτόκον» καὶ «έρπετόν», ἐνῶ, στὴν πραγματικότητα, ἡ ἔν-
νοια «έρπετόν» συνιστᾷ ἀπλήν ὑποδιαίρεση τῆς ἔννομιας «ζωτόκον». Τὸ ὑποβλητικὸ
ρητορικὸ σχῆμα («τὸ μέρος ἀντὶ τοῦ ὅλου») ἐφηρμόσθη ἐν προκειμένῳ σ' ἐπίπεδο λο-
γικόν, ὅπου παρόμοιες ἀνακρίβειες τυγχάνουν ἀπαράδεκτες: εἴτε φανερά ψευδεῖς εἴ-

* EV. MOUTSOPOULOS, *Platon, idéaliste ou réaliste?*

1. Πβ. K. MARX, *Différence de la philosophie de la nature chez Démocrite et chez Épicure* (γαλλ. μετ.), σημ. καὶ σχολ. ὑπὸ J. Pounier, Bordeaux, Ducros, 1975· F. MEHRINGS, La thèse de K. Marx (γαλλ. μετ.), *La Nouvelle Critique*, ἀρ. 61, Ἰαν. 1955, σσ. 17-29· H. F. FINS, Marx's Doctoral Dissertation, *A Century of Marxism*, New York, Science and Society, 1948· σημειωθῆτω ἐδῶ ἡ ἐπαινετὴ φρόνησις τοῦ J.-M. GABAUDE, *Le jeune Marx et le matérialisme antique*, Toulouse, Privat, 1970. Παρὰ ταῦτα, ἀσύνητες ἀντιλήψεις ἐπαναλαμβάνονται ἀκρίτως καὶ διακριῶς. Πβ. Δ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Λεξικὸν Φιλοσοφίας, Φιλοσοφία καὶ Ἐκπαίδευση*, 6, τεῦχ. 19, Μάιος 2000, σσ. 26-28 ὅπου καὶ μνημονεύονται οἱ πηγές.

ναι είτε σὲ κακοπιστίαν ὀφείλονται², ἐλέγχονται τὸ ὀλιγώτερον παραπλανητικῆς, κι ἀναμφισβήτητα ὀφείλονται σ' ἀδεξιότητες, σ' ἀμέλειες, σὲ σφάλματα ἢ ἀπλῶς σὲ ἄγνοιαν³, καὶ καταλήγουν σὲ σοφίσματα ἢ καὶ σὲ παραλογισμούς συγχύσεως, ὅπως συμβαίνει στὴν ἀναφερόμενη περίπτωση. Ἀκόμη καὶ οἱ φοιτηταὶ γνωρίζουν πὼς ὁ ἰδεαλισμὸς δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸν ὕλισμὸν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ρεαλισμὸν τοῦ ὁποίου ὁ ὕλισμὸς εἶναι ἀπλῶς κλάδος. Ἡ ἀνακρίβεια ὅμως αὐτῆ ἀναμασῆθηκε τόσον, ὥστε νὰ ἔχει ἐπηρεάσει ἀκόμη καὶ πνεύματα λαμπρά· τόσον, ὥστε νὰ τὴν ἐπαναλαμβάνουν ὡς ἀλήθειαν δεδομένην καὶ οἰκουμενικὴν.

2. Μιὰ ἄλλη, ἀνάλογη, ἀνακρίβεια ἔχει, σὺν τῷ χρόνῳ, εὐρέως διαδοθῆ: συνίσταται στὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Πλάτωνος ὡς ἰδεαλιστοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γεγονότος πὼς ὁ φιλόσοφος, κατὰ τὴν, «μέσην» λεγόμενην, περίοδον τῆς ὠριμότητός του, διεμόρφωσε μιὰν ἀξιοθαύμαστη θεωρίαν, ἀποκληθεῖσαν «θεωρίαν τῶν ἰδεῶν». Τὸ ἀνακριβὲς αὐτὸ «ἀξίωμα» συνετέλεσε στὴν ἀλλοίωση τῆς κρίσεως στοχαστῶν σοβαρῶν, τῆς τάξεως τοῦ Joseph Moreau, ποὺ δὲν ἐδίστασε νὰ κάμῃ λόγον περὶ πλατωνικοῦ «ἰδεαλισμοῦ»⁴, πρᾶγμα ὅπως ἐσφαλμένον, ἀφοῦ δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ διαβεβαίωση τοῦ Πλάτωνος, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἰδέες εἶναι ὄντα κατ' ἐξοχὴν («ὄντως ὄντα»)⁵. Ὡς ἐκ τοῦ χαρακτηῖρος των αὐτοῦ, οἱ ἰδέες χαίρουν καταστατικοῦ ποὺ ἄπτεται τοῦ καταστατικοῦ τῶν ἀξιῶν. Δυσκολεύεται, πράγματι, κανεὶς νὰ προσδιορίσῃ μέχρι τίνος σημείου «οἱ πλατωνικῆς ἰδέες εἶναι καθαρὰ ὄντα, καθαρὰς ἀξίες ἢ ὄντα κι ἀξίες συγχρόνως»⁶. Ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης, ἐπὶ παραδείγματι, θὰ εἶχεν

2. Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Νόησις καὶ πλάνη*, Ἀθήναι, 1961, σσ. 37-62, ἰδίᾳ σ. 42· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Γνωσις καὶ ἐπιστήμη*, Ἀθήναι, ἔκδ. Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1972, σσ. 136-137· Vers un élargissement du concept de vérité: le presque-vrai, *Annales de la Fac. des Lettres et Sc. Humaines d'Aix*, 40, 1966, σσ. 189-196.

3. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Ignorancia y prejuicios*, *Cultura y existencia humana*, Madrid, Reus, σσ. 245-252.

4. Πβ. J. MOREAU, *La construction de l'idéalisme platonicien*, Paris, Boivin, 1939. Ἀληθεύει, βεβαίως, πὼς ὁ Πλάτων, στὸν *Σοφιστήν*, 245 e-246 c, ἀφήνει νὰ ἐννοηθῆ ἡ δυνατότης μιᾶς ἀντιθέσεως μεταξύ ὕλισμοῦ καὶ ἰδεοκρατίας· ἡ ἰδεοκρατία ὅμως οὐδαμῶς εἶναι συνώνυμος τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Πβ. κατωτέρω καὶ σημ. 59.

5. *Πολιτείας Ζ'*, 517 b: «πᾶσι πάντων αὐτῆ ὀρθῶν καὶ καλῶν αἰτίαν»· πβ. *Παρμεν.*, 133 c: «αὐτὰ πρὸς αὐτὰς τὴν οὐσίαν ἔχουσι»· κι ἀντιστρόφως, *Σοφιστ.*, 254 d: «τὸ μὴ ὄν λέγουσιν ὡς ἔστιν ὄντως μὴ ὄν»· *αὐτόθι*, 258 c - 259 d. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Le modèle platonicien du système ontologique plotinien*, *Diotima*, 9, 1981, σσ. 9-19· *L'évolution du dualisme ontologique platonicien et ses conséquences pour le néoplatonisme*, *αὐτόθι*, 10, 1982, σσ. 179-181.

6. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Sur la connotation axiologique de l'ontologie platonicienne*, *αὐτόθι*, 9, 1981, σ. 129.

ἄραγε κάποιο νόημα ἂν δὲν ἀπαιτοῦσεν ἀφ' ἑαυτῆς τὴν διαρκῆ ἐπιβολὴν τῆς σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα; Ἐξ ἄλλου, μήπως ἡ ἀπόδοση τοῦ ὅρου («ιδεαλισμός») στὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος δὲν ἀποτελεῖ αὐτόφωρον ἀναχρονισμόν; Οὐδεὶς θ' ἀμφισβητήσῃ πῶς ὁ ὅρος αὐτὸς ἀποτελεῖ πλάσμα ἀρκούντως πρόσφατον στὴν ἱστορία τῶν ἰδεῶν, ἀφοῦ ἀνάγεται στὸν δέκατον ὄγδοον μόνις αἰῶνα, καὶ δὲν ἐσφυρηλατήθη παρὰ γιὰ ν' ἀνταποκριθῇ στὴν ἀνάγκη χαρακτηρισμοῦ τῆς φιλοσοφικῆς τοποθετήσεως πού ἐξεδηλώθη διὰ τοῦ Leibniz κατὰ τὴν ἀντιγωνιαν του πρὸς τὸν Locke, ἡ ὁποία, στὴν πράξη, ἀπέβη ἀντιγωνιμία μεταξὺ τῆς καρτεσιανῆς λογοκρατίας καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπειρισμοῦ. Διὰ μέσου τῆς λογοκρατικῆς του πτυχιῆς, ὁ καρτεσιανὸς ρεαλισμὸς ἀποκορυφώνεται μὲ τὸν Leibniz ὡς ἀπόλυτος ιδεαλισμὸς, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πρὸ τοῦ γράμματος αἰσθησιοκρατίαν τοῦ Locke: *nil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu* (οὐδὲν ἐν τῇ νοήσει ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει)⁷, ἐδίδασκεν ὁ Locke· σ' αὐτὸ ὁ Leibniz προσέθεσε, μὲ δόσιν καυστικότητος: *nisi ipse intellectus* (πλὴν τῆς ἰδίας τῆς νοήσεως)⁸, πρᾶγμα πού ἰσοδυναμεῖ μάλιστα πρὸς ἀπαίτησιν κάποιας νοησιαρχίας⁹. Ἄλλωστε, ὁ ὅρος ιδεαλισμὸς, πού θὰ μεταφρασθῇ σήμερα ὡς ἰδανικοκρατία, καὶ πού προσδιωρίσθηκε ἐπακριβέστερα καθ' ὅλον τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα καὶ στίς ἀρχὲς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, εἶναι ἀκατάλληλος πρὸς ἀπόδοσιν τῆς πλατωνικῆς ἰδεοκρατίας (*ideismus*), ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων ἀπεμακρύνθη στοὺς «μεταφυσικοὺς» λεγόμενους διαλόγους του, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν *Παρμενίδην*, ὅπως

7. *An Essay on Human Understanding*, βιβλ. II, κεφ. 1, τμ. 19· πβ. J. W. YOLTON, *John Locke and the Compass of Human Understanding*, Cambridge, Univ. Press, 1970· F. DUCHESNEAU, *L'empirisme de Locke*, La Haye, M. Nijhoff, 1973.

8. Πβ. *Nouveaux Essais*, I, i, 5· *Phil.*, V, 73· II, XXIX, 7-8· H. HEIMSOETH, *Die Methode der Erkenntnis bei Descartes und Leibniz*, *Philosophische Arbeiten*, hrsg. von Herman Cohen und Paul Natorp, Gießen, 1912-1916, τ. 6· D. NOLEN, *Quid Leibnizius Aristoteli debuerit*, Paris, 1875· M. SERRES, *Le système de Leibniz et ses modèles mathématiques*, τ. 1, Paris, P.U.F., 1968, σσ. 21, σημ. 2· 53: «à l'enfant, terre vierge, de Locke, Leibniz oppose l'esclave du Ménon»· 119, σημ. 1· 275· τ. 2, σ. 543: «L'état fondamental de l'être et du connaître est l'état de la caractéristique: celle-ci est impression de l'expression (πβ. *αὐτόθι*, σημ. 2: «d'où vient que la distance entre l'Essai de Locke et les *Nouveaux Essais* se mesure par le jeu sur le mot impression: imprimé ou impressionné»)· 558 καὶ σημ. 3· 576 καὶ σημ. 4· 796-797 καὶ σημ. 1· 799 καὶ σημ. 1.

9. Πβ. J. LACHELIER, ἐν A. LALANDE, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, 7η ἐκδ., Paris, P.U.F., 1956, σσ. 443· A. Yvon BÉLAVAL, *Leibniz, critique de Descartes*, Paris, Gallimard, 1960· A. ROBINET, *Leibniz*, Paris, Seghers, 1962, σ. 22: «L'expérience ne vient pas remplir la conscience: il n'est au contraire d'expérience sensible que grâce à ces notions innées de l'entendement, et rien n'est dans les sens qui ne soit auparavant dans l'entendement si ce n'est que l'entendement lui-même».

υπεστήριζεν ὁ P.-M. Schuhl. Ὁ διάλογος αὐτὸς¹⁰ κατοπτρίζει, συνεπῶς, τὴν κρίση πού σοβεῖ στὴν διανόηση τοῦ φιλοσόφου, ἐξ αἰτίας τῆς κατὰ τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν ἀριστοτελικῆς κριτικῆς· πρόκειται περὶ ἀπόψεως πού ἀντιστρατεύεται πρὸς τὴν ἀποψη τοῦ A. E. Taylor, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ διάλογος *Παρμενίδης* ἀπλῶς περιλαμβάνει ἓνα διαλεκτικὸ παιχνίδι τοῦ τύπου «θέμα καὶ παραλλαγές» ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος¹¹.

3. Σύμφωνα πρὸς μιὰν τρίτη παρεξήγηση, πού δὲν εἶναι ἄσχετη πρὸς τὴν προηγούμενην, ὁ Hegel κατατάσσεται μεταξὺ τῶν ἰδεαλιστῶν γερμανῶν διανοητῶν, ὁ δὲ ἐγελιανισμὸς ἀντιμετωπίζεται ὡς ἐντασσόμενος στὸν γερμανικῆς ἐκφράσεως ἰδεαλισμόν. Ὁρθότερον θὰ εἶταν ὁ ἐγελιανισμὸς νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐντασσόμενος στὸ ρεῦμα τοῦ γερμανικοῦ ρωμαντισμοῦ, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ρεαλισμὸς, καθ' ὃ τουλάχιστον μέτρον τὸ κύριο στοιχεῖο του, ἡ Ἰδέα, ὅπως αὐτὴ ἐκλαμβάνεται στὴν *Φαινομενολογία τοῦ πνεύματος*, ἐνέχει ἓνα καθοριστὸς ἀντικειμενικὸ καὶ ἀκολουθεῖ ἓναν δρόμον ὅπωςδῆποτε ἀνεξάρτητον τῆς συνειδήσεως¹². Πρὸ πάσης ἄλλης θεωρήσεως, προσήκει ἐδῶ νὰ προσδιορίσωμε τί ἀκριβῶς ἐννοοῦμε διὰ τοῦ ὄρου «ἰδεαλισμὸς». Ὅπως ἐλέχθη προηγουμένως, ὁ ὄρος ἐχρησιμοποιήθη προκειμένου νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν κοσμολογικὴν ἐκείνην ἀντίληψη πού στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ κόσμος συνιστᾶ, τρόπον τινά, μιὰν προέκταση καὶ ὡσὰν μιὰν ἀντανάκλαση τῆς συνειδήσεως, ἄλλως θὰ παρέμενεν γνωσιολογικῶς ἀπρόσιτος, ἀφοῦ ὑποτίθεται πῶς ἡ φύση του θὰ εἶταν διαφορετικὴ τῆς φύσεως τῆς συνειδήσεως. Στὴν ἴδια τάξιν ἰδεῶν, ὁ ρεαλισμὸς ἀποβαίνει κοσμολογικὴ ἀντίληψη κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ κόσμος ὑπάρχει ἀνεξαρτήτως τῆς συνειδήσεως· ἀντίληψη πού στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὅχι πιά τῆς ταυτότητος, ἀλλὰ τῆς αἰτιότητος: πράγματι, ἂν ὁ κόσμος δὲν ὑπῆρχε, δὲν θὰ εἶταν δυνατὸν ν' ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον γνώσεως ἐκ μέρους τῆς συνειδήσεως.

Ὁ καντισμὸς ἐταλαντεύθη μεταξὺ ρεαλισμοῦ καὶ ἰδεαλισμοῦ, προσφέροντας στὸν

10. Πβ. P.-M. SCHUHL, *L'œuvre de Platon*, Paris, Hachette, 1954, σσ. 117-140, ἰδίᾳ σσ. 120-121 καὶ 129-132.

11. Πβ. A. E. TAYLOR, *Plato, the Man and his Work*, London, Methuen, 1926· ἀνατύπ., London, Butler & Tanner, 1960· νέα ἀνατύπ. Norwalk, Connecticut, The Easton Press, 1991, μὲ Πρόλογον ὑπὸ E. MOUTSOPOULOS (σσ. VII-X), σσ. 349-370, ἰδίᾳ σ. 370: «The Parmenides has the appearance of being written for a rather circumscribed group of readers; it was presumably meant to amuse the literary circles, but to fructify in the students of the Academy».

12. Μὲ τὴν σημασίαν μὲ τὴν ὁποίαν, στίς *Vorlesungen über die Aesthetik*, λ.χ., I, § 1, «Das Schöne bestimmt sich als das sinnliche Scheinen der Idée», καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἰδέα εἶναι προδήλως ἡ πραγματικότης πού στηρίζει τὸ φαίνεσθαι· πβ. *κατωτ. καὶ σημ.* 51.

ιδεαλισμόν βάσεις ισχυρές. Κατά τὸν Kant, τοῦ ὁποῖου ἡ στάση ἐμφανίζει, ἐξ ἄλλου, ἀπόψεις καθαρῶς μεταφυσικές¹³, τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ εἶναι, φυσικά, πραγματικό, παραμένει ὅμως τὸ πρόβλημα τῆς διαπιστώσεως ὅτι δὲν εἶναι γνώσιμον. Παρὰ Kant, συναντᾷ κανεὶς ὡσὰν ἓνα ὑποκατάστατο τοῦ πλατωνικοῦ ἰδεοκρατικοῦ ὄντολογικοῦ δυϊσμοῦ· ἓνα ὑποκατάστατο κατὰ τὸ ὅποῖον ἀναμφισβητήτως ὑπάρχουν πράγματα καθ' ἑαυτὰ δίπλα στὰ φαινόμενα, μετὴν μόνην διαφορὰν ὅτι τὰ πράγματα καθ' ἑαυτὰ, ὡς («ὄντως ὄντα»), εἶναι ὅλως ὑπερβατικά ὡς πρὸς τὴν διάνοιαν, ἐνῶ τὰ φαινόμενα, προκειμένου ν' ἀναχθοῦν σ' ἐκεῖνα, ἐπιβάλλουν μιὰν προσέγγιση ποῦ ἐπιτελεῖται χάρις σὲ μιὰν μέθοδο τὴν ὁποῖαν ὁ Kant ὀνομάζει ὑπερβατικολογικήν. Κατ' αὐτόν, οἱ αἰσθήσεις μας μᾶς παρέχουν ἀπλῶς σπαράγματα πληροφοριῶν ἀποσπασματικά κι ἀσύνδετα, καὶ μόνον χάρις στὸν κατηγοριακὸν ὄπλισμό τῆς διανοίας μας εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἐπιβάλλωμε τάξιν ἐπ' αὐτῶν καὶ νὰ τοὺς ἀποδώσωμε ἓνα νόημα· ἄλλως θὰ παραμέναμε καταδικασμένοι νὰ ναυτιλώμεθα σ' ἓναν ὠκεανὸν στερούμενοι πυξίδος. Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς, ὅ,τι ὀνομάζομε νόμους τῆς φύσεως, ἀντὶ νὰ εἶναι ἐνύπαρκτοι σ' αὐτήν, εἶναι ἀπλῶς ἐμμενεῖς στὴν συνείδηση τοῦ ἐπιστήμονος ποῦ τοὺς διατυπώνει ἐρμηνεύοντας, μετὴν τὸν τρόπο τῆς, τὸν κόσμον τῶν φαινομένων.

Ὁ ἰδεαλισμὸς τοῦ Kant, ποῦ ἀντισταθμίζει τὸν ρεαλισμὸ του, εὐρίσκεται, ἐξ ἄλλου, στὶς ἀπαρχές τοῦ ὑποκειμενισμοῦ του¹⁴. Μετὴν Kant παριστάμεθα μάρτυρες τῆς δευτέρας μεγάλης στροφῆς στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ τὸν κόσμον πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Ἡ πρώτη χρονολογεῖται στὴν ἐμφάνιση τῆς σοφιστικῆς ἢ ὁποῖα ἐπηρέασε καὶ τὸν Σωκράτη ἐπὶ τοῦ θέματος. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ νόημα ἀποδίδει ὁ ἴδιος ὁ Kant στὴν φιλοσοφικὴν ἀνανέωση ποῦ ἐγκαινιάζει, χαρακτηρίζοντάς τὴν «κοπερنيκιανὴν ἐπανάσταση»¹⁵. Ὡστόσο, ὅ,τι ὁ Kant ἠρνεῖτο στὴν ὄντολογία στὴν πρώτη *Κριτική* του, τῆς τὸ ἀποδίδει ἐπανορθωτικῶς στὰ *Προλεγόμενά* του¹⁶, πρᾶγμα ποῦ συγκεκριμενοποιεῖ τὴν ταλάντευσίν του μεταξὺ ἰδεαλισμοῦ καὶ ρεαλισμοῦ. Οἱ συνεχιστὲς ὅμως τοῦ Kant: ὁ Fichte, ὁ Schelling, ἀκόμη κι ὁ Schopenhauer, ποῦ ὡστόσο ἀφέθηκε νὰ γοητευθῆ ἀπὸ τὴν ρεαλιστικὴν ὕψη τῆς πλατωνικῆς ἰδεοκρατίας¹⁷, συνεκράτησαν τὶς ἰδεαλιστικὲς κυρίως πτυχές τῆς διδασκαλίας του. Γιὰ τὸν Fichte,

13. Πβ. J. VUILLEMIN, *Physique et métaphysique kantienne*, Paris, 1955, σσ. 33 κ.εξ.

14. Πβ. E. MOUTSOPOULOS, *Forme et subjectivité dans l'esthétique kantienne*, 2η ἐκδ., Paris, Vrin - I.P.R., 1997, σσ. 155-185.

15. Πβ. J. VUILLEMIN, *L'héritage kantien et la révolution copernicienne*, Paris, 1954, σσ. 11.

16. Πβ. F. ALQUIÉ, *La critique kantienne de la métaphysique*, Paris, 1968, σσ. 47 κ.εξ.

17. Πβ. E. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ διαλεκτικὴ τῆς βουλήσεως ὡς θεμέλιον τῆς αἰσθητικῆς καὶ τὸ σύστημα τοῦ Schopenhauer*, Ἀθήναι, 1958, σσ. 41-43.

τὸ πρῶτο δεδομένο τῆς συνειδήσεως εἶναι ἡ ἴδια ἡ συνείδηση τοῦ ἐγώ, ὅπως αὐτὴ ἀντιτίθεται πρὸς τὸ ὄχι-ἐγώ πού δὲν ὑφίσταται παρὰ χάρη στὸ ἐγώ¹⁸. Ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ ἐνθυμίζει, ἂν καὶ σ' ἐπιστημολογικὸ ἐπίπεδο καθαρῶς ἰδεαλιστικὸ, τὴν διαλεκτικὴν πού ὁ Πλάτων ἐγκαθιστᾷ, σ' ἐπίπεδο ὄντολογικὸ ἀναμφισβήτητα ρεαλιστικὸ, μεταξὺ τοῦ Αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἐτέρου¹⁹. Τὸ ἴδιο, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, διαπιστώνεται καὶ σχετικὰ πρὸς τὴν διαλεκτικὴν πού διαγράφεται στὴν διανόηση τοῦ Schelling, συγκεκριμένα στὸ πλαίσιο ἐκείνου τὸ ὁποῖον ὁ VI. Jankélévitch ἀποκαλεῖ «ὀδύσειαν τῆς συνειδήσεως», ὀδύσειαν στῆς ὁποίας τὴν παρακολούθησιν ὁ ἴδιος ἀφιέρωσεν ἓνα βιβλίον πού θεωρεῖται κλασσικόν²⁰. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ὡς ὀδύσεια τῆς συνειδήσεως νοεῖται ἡ ἐκτὸς ἑαυτῆς, ἐμπλουτιστικὴ γιὰ τὴν ἴδιαν, εἶν' ἀλήθεια, περιπλάνησίν της. Ἡ διαδικασία αὐτὴ ἐνθυμίζει ἐκ τοῦ σύνεργου τὴν ὀδύσειαν τῆς συνειδήσεως κατὰ τὸν Πρόκλον, πού εἶναι κ' ἐκείνη, τελικῶς, μιὰ περιπλάνησιν, μιὰ περιπλάνησιν ὅμως ἐμπλουτιστικὴ μέσα στὴν πλάνη, τὴν λήθη καὶ τὴν ἄγνοια, καὶ πού καταλήγει σὲ μιὰν ἐπιστροφήν στὸν λιμένα τῆς βεβαιότητος τὴν ὁποίαν προσφέρει ἡ ἀλήθεια²¹. Ἡ ἴδια διαδικασία ἐνθυμίζει καὶ τὴν διαλεκτικὴν τῆς Ἰδέας παρὰ Hegel, διαλεκτικὴν ἡ ὁποία συνίσταται στὶς διαδοχικὰς μετακινήσεις τῆς Ἰδέας πού ἐκκινεῖ ἀπὸ μιὰν κατάστασίν της καθ' ἑαυτήν καὶ πού, διὰ μέσου μιᾶς καταστάσεως ἐκτὸς ἑαυτῆς, ἐπανερχεται στὴν ἐμπλουτισμένην κατάστασιν τοῦ δι' ἑαυτήν. Ὅπως δὲ ἄποτε ὅμως, στὸ ἔργον τοῦ Hegel ἡ ὀδύσεια αὐτὴ συντελεῖται ἐπὶ ἐπιπέδου ἀναμφισβήτητα ρεαλιστικοῦ.

Κατὰ τὸν Hegel, ἡ Ἰδέα οὔτε εἶναι οὔτε καὶ δύναται νὰ εἶναι εἴτε τὸ ἐγώ εἴτε ἡ συνείδηση: ὑφίσταται καθ' ἑαυτήν, συνεπῶς ἐκτὸς τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἐγώ· εἶναι ὅ,τι ὁ Kant ὀνομάζει πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, καὶ δὲν προσεγγίζεται ἀπὸ τὴν συνείδησιν παρὰ διὰ μέσου τῆς ἐξαντικειμενίσεως τοῦ πνεύματος. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐπικυρώνονται καὶ τιμῶνται ἀμφότερα τὰ αἰτήματα ἐκεῖνα πού σχετίζονται πρὸς τὸν σεβασμὸν τόσο τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτότητος ὅσον καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, στὰ ὁποῖα ἔγινε προηγουμένως ἀναφορά. Ὁ πραγματικὸς χαρακτήρας τῆς Ἰδέας συλλαμβάνεται μονάχα ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα, οὕτως εἰπεῖν, προσαρμόζεται πρὸς τὶς ἀπαιτήσεις

18. Πβ. V. DELBOS, *De Kant aux post-kantiens*, Paris, 1940, σσ. 55 κ.έξ.· R. KRÖNER, *Von Kant bis Hegel*, Tübingen, 1921, σσ. 42 κ.έξ.· B. NOLL, *Kants und Schellings Frage nach dem Dinge*, Frankfurt, 1936.

19. Πβ. *Σοφιστ.*, 245 e· 263 d· *Τιμ.* 35 a· 44 a· *Φίληβ.*, 43 e· Πβ. *κατωτ. καὶ σημ.* 36.

20. Πβ. V. JANKÉLEVITCH, *L'odyssée de la conscience dans la philosophie de Schelling*, Paris, Alcan, 1938.

21. Πβ. E. MOUTSOPOULOS, *L'odyssée de la conscience selon Proclus, Parcours de Proclus*, Athènes, C.I.E.P.A., 1993, σσ. 11-16.

τοῦ χαρακτηῆρος αὐτοῦ²², καὶ τοῦτο προκειμένου νὰ τὸν κατανοήσει ὡς βιούμενον στὸ πλαίσιο τῆς χρονικότητος²³. Ἡ πραγματικότης ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴν συνείδηση. «Ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος λ.χ. ἡ συνείδηση δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ γνωρίσῃ ὅ,τι συνιστᾷ τὸ ἔσχατον, τὸ ἀπόλυτον τέλος τῆς ἱστορίας²⁴. Τὸ συλλαμβάνει μονάχα ἐκ τῶν ὑστέρων, προσαρμοζόμενη κ' ὑπερβαίνουσα ἐαυτὴν ἐντός του»²⁵. Στὸ πλαίσιον ἐκεῖνου ποῦ συνηθίσαμε νὰ ὀνομάζουμε «γερμανικὸν ἰδεαλισμόν»²⁶, ὁ Hegel, συνεπῶς, κατέχει θέσιν ἐντελῶς ἰδιαίτερην ποῦ μόνον ὡς ἀντιτιθέμενην πρὸς τὸ ρεῦμα τοῦ κυριολεκτούμενου ἰδεαλισμοῦ εἶναι δυνατόν νὰ θεωρήσωμε. Διαπιστώνουμε καὶ πάλιν πόσον ὠρισμέν' ἀνακριβῆ «ἀξιώματα» ἀλλοιώνουν τὴν ἀληθινὴν οὐσία τῶν φιλοσοφικῶν θεμάτων καὶ πόσον ἀξίζει νὰ δυσπιστοῦμε ὡς πρὸς αὐτά, ἂν ἐπιθυμοῦμε νὰ μὴν ὑποστοῦμε τὶς ἐπιβλαβεῖς τῶν ἐπιπτώσεις. Ἄρκοῦν πρὸς τοῦτο ἐπαγρύπνηση, ὀξύνοια καὶ φρόνηση ὥστε νὰ ὑπερβαίνομε μιὰν σκληρωτικὴν γλῶσσα καὶ νὰ ἐγγίζομε τὴν πραγματικότητα, ὅσο περίπλοκη κι ἂν εἶναι αὐτή.

II. *Περὶ τινῶν ρεαλιστικῶν ἐρμηνειῶν τοῦ πλατωνισμοῦ*. 1. Ἐχρειάσθη ἡ ἐμφάνιση τοῦ ἰδεαλισμοῦ, κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, γιὰ ν' ἀποδοθῆ στὸν πλατωνισμόν ὁ ψευδεπίγραφος χαρακτηρησμός μιᾶς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας. Ἄρκεϊ νὰ ὑπογραμμισθῆ πῶς τὰ πράγματα διετέλουν ἕλως διαφορετικὰ προηγουμένως. Καθ' ἕλην τὴν χιλιετοῦς διαρκείας «ἔριν περὶ τῶν γενῶν», κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀντεστρατεύθησαν ρεαλισταὶ καὶ νομιναλισταὶ²⁷, οἱ ὑποστηρικταὶ τοῦ ρεαλισμοῦ δὲν ἐδίστασαν νὰ ταυτι-

22. Πβ. G. W. F. HEGEL, *Phänomenologie des Geistes* (1807), νέα ἐκδ., Hamburg, F. Meiner, 1988, VI, B: «Der sich entfremdete Geist», I, a, σσ. 323-347 (ἐκδ. 1807, σσ. 435-473). P. LIVET, La dynamique de la Phénoménologie de l'Esprit, *Archives de Philosophie*, 44, 1981, σσ. 611-635. A. W. LEVI, Hegel's Phenomenology as a Philosophy of Culture, *Journal of the History of Philosophy*, 22, 1984/4, σσ. 445-470.

23. Πβ. M. MURRAY, Time in Hegel's Phenomenology of Spirit, *The Review of Metaphysics*, 34, 1981, σσ. 682-705. M. B. OKRENT, Time, History and Development in Hegel, *International Studies in Philosophy*, 14, 1982/2, σσ. 57-76. M. ROSSI, Lo storicismo «mistificato» della Fenomenologia hegeliana, *Società*, 13, 1957, σσ. 639-684 καὶ 841-893. Πβ. E. MOUTSOPOULOS, Histoire et temporalité chez Hegel, *Hegel-Jahrbuch*, 1981-1982, Roma, Jouvence, σσ. 39-51. Πβ. καὶ G. W. F. HEGEL, *Philosophie de l'histoire*, Εἰσαγ. (ἐκδ. Lasson, μετάφρ. ὑπὸ J. Gibelin), τ. 1, Paris, Vrin, 1968, σ. 24.

24. *Αὐτόθι*, σ. 63.

25. *Αὐτόθι*.

26. Πβ. N. HARTMANN, *Die philosophie des deutschen Idealismus* (Berlin καὶ Leipzig, 1923-1929), β' μέρος, 2η ἐκδ. ἀμετάβλ., Berlin, 1960, ἰδία σσ. 308-362.

27. Πβ. M. H. CARRÉ, *Realists and Nominalists*, Oxford, Univ. Press, 1946.

στοῦν πρὸς τοὺς πλατωνίζοντας. Γνωρίζομε πόσον ἡ ἀφορμὴ τῆς διενέξεως αὐτῆς ἐντοπίζεται στὴν *Εἰσαγωγή*²⁸ τοῦ Πορφυρίου ὁ ὁποῖος διέκρινε δύο, ἐξ Ἰσου ἀποδεκτοὺς, ἄλλωστε, τρόπους ἐρμηνείας τῆς φύσεως τῶν γενῶν, γενικῶν ἰδεῶν στίς ὁποῖες τὰ ἐπὶ μέρος ἀντικείμενα εἶναι ἀναγώγιμα. Γίνεται λοιπὸν δεκτὸ πὼς οἱ ἰδέες εἶναι, κατὰ τὸν Πλάτωνα, πραγματικώτερες τῶν κατ' ἰδίαν ὄντων, ὅπως αὐτὰ ἐμφανίζονται καὶ καθίστανται γνωστὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων. Στὸ ἴδιο αὐτὸ πνεῦμα, καὶ καθ' ὃ μέτρον ἐθεώρουν ἑαυτοὺς, ἡ τουλάχιστον δὲν ἀπεστέρξαν νὰ εἶναι, πλατωνίζοντες, οἱ ρεαλισταὶ τοῦ Μεσαίωνος ἀντεμετώπισαν τὰ γένη ὡς πραγματικότητες ὑπάρχουσες πέρα τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων διὰ τῶν ὁποίων συμβαίνει νὰ ἐκδηλώνονται. Στὸ σημεῖον αὐτό, ἡ διάκριση μεταξὺ πλατωνισμοῦ κι ἀριστοτελισμοῦ φθάνει σὲ βαθμὸν λεπτότητος ἀκραιῶν.

Στὴν πραγματικότητα, τί ἀκριβῶς ἐννοοῦμε μὲ τὴν φράση «διὰ τῶν ὁπίων συμβαίνει νὰ ἐκδηλώνονται»; Δυσοῖν θᾶτερον: (α) εἶτε ὅτι τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα παραπέμπουν στίς ἰδέες, ὅπως οἱ σκιές στὰ σώματα ποὺ τίς προβάλλουν, καὶ τότε ἡ φράση ἐρμηνεύεται πλατωνικῶς· (β) εἶτε ὅτι τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα μετέχουν τῶν ὑπερβατικῶν πραγματικοτήτων ποὺ ἐνυπάρχουν σ' αὐτά, καὶ τότε ἐπιλέγομε τὴν ἀριστοτελίζουσαν ἐρμηνείαν τῆς πραγματικότητος. Τὸ δίλημμα ἀξιοποίησαν ὅλως ἰδιαιτέρα ὁ Πλήθων στὸ *Περὶ ὧν Ἀριστοτέλης πρὸς Πλάτωνα διαφέρεται*²⁹, ἓνα ἔργο ποὺ δὲν εἶν' ἐπιτρεπτό νὰ παροραῖται· ὁ ζωγράφος Ραφαήλ ποὺ μεγαλειωδῶς κατῴρθωσε νὰ τὸ παραστήσῃ στὸ κέντρο τοῦ πίνακος *Ἡ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν* ὁ Α. Ν. Whitehead ποὺ τὴν εἶχε κατὰ νοῦν βεβαιώνοντας πὼς ὀλόκληρη ἡ μετὰ τὸν Πλάτωνα φιλοσοφία συνίσταται σὲ μιὰ σειρὰν ὑποσημειώσεων στὰ πλατωνικὰ κείμενα· καὶ ὁ Fernand Robert ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε καλῶς γιὰ ποιὸν λόγο θεωροῦσε πὼς τὸ φι-

28. Ἔκδ. Busse, Berlin, 1895· γαλλ. μετάφρ. ὑπὸ J. Tricot, Paris, Vrin, 1947· Πβ. Α. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ-ΒΟΥΡΛΟΥΑΝΝΙ, *Intelligible Forms and Universals. An Interpretation of Alexander of Aphrodisias, Aristotle on Metaphysics*, ἔκδ. ὑπὸ Thérèse Pentzopoulou-Valalas, Thessaloniki, Aristotle University, 1999, σσ. 33-39· Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ σχολαστικὴ διανόησις. Καταβολαὶ καὶ διαμόρφωσις*, Ἀθήναι, Γρηγόρης, 1978, σσ. 29-35. Στὸ Βυζάντιο παρατηρεῖται μιὰ ταλάντευση μεταξὺ, ἀφ' ἑνός, πλατωνισμοῦ ἐμπλουτισμένου ἀπὸ τὴν εἰσφορὰν τοῦ νεοπλατωνισμοῦ καί, ἀφ' ἑτέρου, ἀριστοτελισμοῦ, ἀναλόγως τῶν περιόδων προτιμήσεως γιὰ τὸν μὲν ἢ τὸν δέ. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Φιλόσοφοι τοῦ Αἰγαίου*, Ἀθήνα, Ἰδρυμα τοῦ Αἰγαίου, 1991, σσ. 199-224, ἰδίᾳ σσ. 202 καὶ 209. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Ὁ Πλάτων καὶ ἡ βυζαντινὴ φιλοσοφία, Φιλοσοφικοὶ προβληματισμοί*, τ. 2, *Ἀναδρομαὶ καὶ ἀναδομήσεις*, Ἀθήναι, Πανεπ. Ἀθηνῶν, σσ. 200-209.

29. Πβ. BERNADETTE LAGARDE, *Le De differentiis de Pléthon d'après l'autographe de la Marcienne*, *Byzantion*, 43, 1973, σσ. 321-343· Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης διαφερόμενοι*, *Πλατωνισμὸς καὶ ἀριστοτελισμὸς κατὰ τὸν Πλήθωνα*, Ἀθήναι, Ἰδρυμα Ἐρευνης καὶ Ἐκδόσεων Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας, 1987, σσ. 9-11.

λοσοφείν ισοδυναμεί πρὸς τὸ ἐπιλέγειν μεταξύ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους³⁰. Ὁπωσδήποτε, ὁ πλατωνικὸς ἰδεοκρατικὸς ρεαλισμὸς οὐδέποτε ἠμφεσβητήθη μέχρι προσφάτως, ὅπως ἀκριβῶς ὁ νομιναλισμὸς οὐδέποτε ἐθεωρήθη ἰδεαλισμὸς πρὸ τοῦ γράμματος. Νομιναλιστικὴς ἐνδείξεις ἀσφαλῶς ἀπαντοῦν στὸν πλατωνικὸν *Κρατύλον*, δὲν θὰ ἠδύνατο ὅμως νὰ νοηθοῦν ὡς τεκμήρια μιᾶς προβληματικῆς τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων ἔθεσεν εἰς ἑαυτὸν, μολοντί δὲν τὴν λαμβάνει καὶ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν³¹.

2. Ἐδῶ ἀκριβῶς προκύπτει ἓνα σοβαρὸ θέμα σχετικὸ πρὸς ὅ,τι προηγεῖται: ποιά εἶναι ἡ στάση τοῦ Hegel, στὸν ὁποῖον ἔχει ἀποδοθῆ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἰδεαλιστῆ, ἔναντι τοῦ πλατωνικοῦ ρεαλισμοῦ; Ὁ Hegel ἀντεμετώπισε τὸ θέμα τοῦ τέλους τῆς φιλοσοφίας ἐκκινώντας ἀπὸ τὸ ἀτελὲς στάδιο στὸ ὁποῖον ὁ Kant τὴν εἶχε, κατ' αὐτόν, ἀναγάγει. Ὁ καντισμὸς περιωρίζετο στὸ νὰ διαβλέπει τὴν ὀργάνωση τῶν αἰσθητῶν ἐντυπώσεων χάρις στὶς κατηγορίες τῆς διανοίας, στὶς ὁποῖες προσετίθεντο τὰ ἀπὸ τὴν ἀποδομένη, οἱ «ἐποπτεῖες», τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ὁ Hegel προσπαθεῖ νὰ διίδη τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ πράγματος καθ' ἑαυτό, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ σχετικὸν τοῦ φαίνεσθαι προκειμένου νὰ προσεγγίσῃ καὶ νὰ διακριβώσῃ τὸ ἀπόλυτον, καὶ νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν στατικὴ διαλεκτικὴ τῶν ἀντινομιῶν, ὅπως αὐτὲς ἐνόηθησαν ἀπὸ τὸν Kant ἐπὶ ἐπιπέδου κοσμολογικοῦ. Τὸ ἐπιτυγχάνει διὰ μιᾶς τρισημοῦ δυναμικῆς διαλεκτικῆς τὴν ὁποίαν ὑποθέτει ἰσχύουσαν ἐπὶ ὅλων τῶν ἐπιπέδων, μὲ κίνδυνον, φυσικά, ἢ ἴδια ν' ἀποδειχθῆ σχηματικὴ, μέχρι σημείου ἢ ἐφαρμογὴ τῆς ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως λ.χ. νὰ τῆς ἔχη στοιχίσει τὴν δηκτικὴν, ἂν καὶ διακαίολογημένην, κριτικὴν τοῦ Julian Huxley³². Πρὸς τοῦτο ὁ Hegel ἐχρειάσθη ν' ἀναφερθῆ ἀναγκαστικῶς στὸν Πλάτωνα τοῦ ὁποίου καὶ ὑπερέβη τὴν περὶ πραγματικότητος ἀντίληψη. Ἄραγε, συμπεριφερόμενος μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, κατεχράσθη τοῦ πλατωνισμοῦ, ὅπως ὁ J. Moreau ἀφήνει νὰ ἐννοηθῆ³³; Ἴσως τοῦτο νὰ μὴν εἶναι ἀποκλειστέον, ἀξίζει ὅμως νὰ ἐρευνηθῆ. Ὁπωσδήποτε, στὴν *Φαινομενολογία τοῦ πνεύματος* ὁ Hegel ἀναγνωρίζει πῶς, κατὰ τὸν πλατωνικὸν διάλογο *Παρμενίδην*, προκειμένου νὰ προσεγγίσῃ τὸ ὄν, ἢ νόησις ἀκολουθεῖ ἓναν δρόμον ποὺ τὴν ὀδηγεῖ στὴν ἔκσταση³⁴, δηλαδὴ σὲ μιὰν κατάστασιν ὅπου συναντᾶ τὸ πραγματικὸν ἐκτὸς ἑαυτῆς.

30. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Aristote, *Les grands écrivains du monde*, τ. 1: *Antiquité*, Paris, Nathan, 1976, σσ. 198-206, ἰδίᾳ σ. 198.

31. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Un instrument divin: la navette, de Platon à Proclus, *Kernos*, 10, 1997, σσ. 241-247.

32. Πβ. J. HUXLEY, *Problems of Relative Growth*, London, Methuen, 1932.

33. Πβ. J. MOREAU, Hegel a-t-il abusé de Platon?, *Revue de Philosophie Ancienne*, 1, 1985, σσ. 9 κ.έξ.

34. Πβ. *Phänomenologie des Geistes* (1807, σ. 49), σ. 52. Πβ. κατωτ. καὶ σημ. 51.

Κατά τὸν πλατωνικὸν *Σοφιστήν*, τὸ λέγειν τ' ἀληθῆ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ λέγειν τὸ ὄν, ἐνῶ τὸ ψεύδεσθαι, πρὸς τὸ λέγειν τὸ μὴ ὄν³⁵. Μᾶς εἶναι γνωστὸ πόσον, ἐν συνεχείᾳ τῆς διατυπώσεως αὐτῆς, ὁ Πλάτων προσπαθεῖ νὰ ὑπερβῇ τὸ παρμενίδειον μὴ ἀναγώγιμον μεταξὺ ὄντος καὶ μὴ ὄντος, προτείνοντας δύο ἐνδιάμεσες καταστάσεις: τὸ μὴ ὄν τοῦ ὄντος καὶ τὸ ὄν τοῦ μὴ ὄντος³⁶. Ἡ διττὴ αὐτῆ παρεμβολὴ μεταξὺ τῶν ἀκραίων ἀξιῶν τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος προεικονίζει τὴν τελευταία πλατωνικὴν φιλοσοφία ποὺ δομεῖται πέρα τῆς ἐννοίας τοῦ μεικτοῦ ὄντος, ἐκτιθέμενης, μεταξὺ ἄλλων, στὸν *Φίληβον*³⁷, καὶ ἀξιοποιούμενης στὸν *Τίμαιον*³⁸, μὲ τὴν μόνη διαφορὰν ὅτι ὁ Hegel δὲν ἀρκεῖται στὴν διαπίστωση τῆς ἐνδεχόμενης ὑπάρξεως τῶν μεικτῶν αὐτῶν, ἀλλὰ χωρεῖ καὶ στὴν διατύπωση μιᾶς θεωρήσεως κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ μεικτὰ αὐτὰ εἶναι προΐοντα μιᾶς δυναμικῆς ὑπερβάσεως ποὺ καταλήγει σ' ἓνα γίγνεσθαι³⁹. Κατὰ τὸν *Σοφιστήν*⁴⁰, ἀντιθέτως, ἡ γνώσις δὲν ἀποκλείει τὸ ὄν⁴¹. Ἡ γνώσις ἔχει τὴν θέσιν τῆς ἐντὸς τοῦ ὄντος⁴². Καί, συνεπῶς, τὸ ὄν δὲν εἶναι καθαρὴ ἀκίνησις· περιβάλλει τὴν κίνηση, ἔστω καὶ τὴν κίνηση τῆς γνώσεως⁴³. Ὑπὸ τοὺς ὄρους αὐτούς, πῶς ν' ἀντιληφθοῦμε τὴν διαδικασίαν ἢ ὁποία, σύμφωνα πρὸς τὸν ἐκ μέρους τοῦ Hegel σχολιασμὸν τοῦ *Παρμενίδου*, ὀδηγεῖ στὴν ἔκσταση τῆς νοήσεως⁴⁴, ἄλλως παρὰ ὑποθέτοντας πῶς ὄν καὶ νόησις συναντῶνται («ἐν μέσῃ ὁδῶ»); Ἡ ἀντίληψις ὅμως αὐτῆ δὲν ἀποβαίνει, ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον, προβληματικὴ⁴⁵; Ἐπὶ τῶν προηγουμένων διαπιστώσεων ἐρείδεται, κατὰ τὸν J. Moreau, «ἡ ἀνάλυση τῶν συνθηκῶν ποὺ καθιστοῦν δυνατὴν τὴν κρίση διὰ τῆς ὁποίας τὸ ἀληθὲς διακρίνεται τοῦ ἀναληθοῦς καὶ οἰκοδομεῖται ἡ γνώσις»⁴⁶. Στὴν ἴδια τάξιν ἰδεῶν, «ἡ πλατωνικὴ διαλεκτικὴ δὲν διατείνεται,

35. Πβ. *Σοφ.*, 236 e - 237 a· 241 c-d· *Θεαίτ.*, 188 a - 189 c. Πβ. ἡδὴ ΠΑΡΜΕΝ., ἀπ. 3 καὶ 6 (D.-K.¹⁶, II, 231, 23).

36. Πβ. *ἀνωτ.* καὶ σημ. 19.

37. Πβ. *Φίληβ.*, 26 a· πβ. N.-I. BOUSSOULAS, *L'être et la composition des mixtes dans le «Philèbe» de Platon*, Paris, P.U.F., 1952· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *L'esthétique platonicienne, Actes du IVe Congrès Internat. d'Esthétique*, Athènes, Soc. Hellénique d'Esthétique, 1960, σσ. 749-754, ἰδίᾳ σσ. 750-742.

38. Πβ. *Τίμ.*, 35 a.

39. Πβ. J. MOREAU, *Hegel...*, σ. 12.

40. Πβ. *Σοφιστ.*, 248 a-b.

41. Πβ. J. MOREAU, *Hegel...*, σ. 13.

42. *Αὐτόθι*.

43. *Αὐτόθι*.

44. Πβ. *ἀνωτ.* καὶ σημ. 34.

45. Πβ. *κατωτ.* καὶ σημ. 48.

46. Πβ. *Θεαίτ.*, 187 a-b καὶ e. Πβ. J. MOREAU, *Hegel...*, σ. 13.

ὅπως ἡ ἐγγελιανή, πὼς προάγει μιάν γενεαλογία τοῦ πνεύματος χάρη σ' ὑποστασιαζόμενες ἀφαιρέσεις⁴⁷. Τὸ πλατωνικὸν ὄν νοεῖται, συνεπῶς, ὡς ἀρχὴ κινούμενη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς γνώσεως, μ' ὅλες τὶς δυσχέρειες τοῦ αὐτοῦ προϋποθέτει⁴⁸, ἐνῶ ἡ ἐγγελιανή Ἰδέα κινεῖται ἀφ' ἑαυτῆς ἀνεξαρτήτως οἰασδῆποτε γνωστικῆς διαδικασίας, καθ' ὅσον ἡ ἴδια εἶναι ὄν ἀπόλυτον. Ἐκ τούτου προκύπτει πὼς τὸ καταστατικὸν τοῦ ὄντος στὸν Σοφιστὴ δὲν ἀντιστοιχεῖ πιά ἐπακριβῶς πρὸς τὸ καταστατικὸν τῶν ιδεῶν, ὅπως αὐτὲς νοοῦνται στοὺς διαλόγους τῆς ὠριμότητος τοῦ Πλάτωνος, δηλαδή ὡς ἐναποθηκευμένες στὸ διάβα μιᾶς προηγούμενης ζωῆς⁴⁹ κ' ἔκτοτε ἐμμενεῖς στὸ ὑποσυνειδητο, πρὶν ἀνακληθῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς γνωστικῆς διαδικασίας⁵⁰. Ἰδέες πλατωνικὲς κ' Ἰδέα ἐγγελιανὴ χαίρουν τοῦ αὐτοῦ κοινοῦ γνωρίσματος, ὅτι κι αὐτὲς κ' ἐκείνη διατελοῦν πραγματικότητες. Τελικῶς, κατὰ τὴν κρίση μου, ὁ Hegel δὲν διστάζει νὰ συνηγορήσει ὁ ἴδιος ὑπὲρ τῆς ρεαλιστικῆς ἐκδοχῆς τοῦ πλατωνισμοῦ⁵¹.

3. Παρὰ ταῦτα, εἶναι δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ κανεὶς στὴν ἐπιβολὴ κάποιας εὐκαμψίας ἐπὶ τῆς θέσεως κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πλατωνικὲς ιδέες συνιστοῦν πραγματικότητες αὐστηρῶς κι ἀποκλειστικῶς ἀντικειμενικὲς, ἂν μάλιστα λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ καταστατικὸ τῶν τόσο ὡς ἐμμενῶν ὅσον κι ὡς ὑπερβατικῶν. Ἀσφαλῶς οἱ ιδέες παραμένουν, στὸ πλαίσιον αὐτό, πραγματικότητες ἀνεξάρτητες τῆς συνειδήσεως· ὡστόσο, καὶ μόνον τὸ γεγονός πὼς εἶναι γνώσιμες συνεπάγεται πὼς ἡ συνειδήση ἀποδίδει σ' αὐτές, κατὰ τὴν φάση τῆς ἀναμνήσεως-γνώσεως, ιδιότητες ἀλλότριες⁵². Δύο κύριες ἀπόψεις πρέπει νὰ σημειωθῶν ἐδῶ: (α) ἀφ' ἑνός, ὅτι, κατὰ τὸν Πλάτωνα, οἱ ιδέες συνιστοῦν γενικὰ παραδείγματα τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων, κι ὅτι τὰ τελευταῖα αὐτὰ ἐμφανίζονται ὡς διαφοριζόμενα ἐξειδικεύματα τῶν ἐν λόγῳ παραδειγμάτων· ἐξειδικεύματα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἡ νόηση σχηματίζει ἕνα εἶδος ἀναπλάσματος

47. *Αὐτόθι*, σ. 16.

48. Πβ. *ἀνωτ. καὶ σημ.* 45.

49. Πβ. λ.χ. *Φαῖδρ.*, 247 c-e. Πβ. E. MOUTSOPOULOS, Intimité ou refoulement? Sur quelques aspects ontologiques, épistémologiques et méthodologiques de la théorie platonicienne de la réminiscence, *Diotima*, 23, 1995, σσ. 148-151.

50. Πβ. *Μέν.*, 81 e - 84 a.

51. Πβ. *ἀνωτ. καὶ σημ.* 12, 34 καὶ 44. Πβ. καὶ G. W. F. HEGEL, Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, *Werke*, auf der Grundlage der *Werke* von 1832-1845, neuedierte Ausgabe, Redaktion Eva Moldenhaurr und Karl Marks Michel, τ. 19, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1986, s. 41: «Die Platonischen Ideen sind real, sie sind allein das Sein». Πβ., *στὴν ἴδιαν ἐκδοση*, τ. 9, σ. 438; «in der ganzen Natur die Idee zu erkennen ist zugleich Realismus».

52. Πβ. *ἀνωτ. καὶ σημ.* 49.

τῆς νοητῆς πραγματικότητας στὴν ὁποῖαν καθέν' ἀπὸ τὰ ἐξειδικεύματα αὐτὰ παραπέμπει ἀντιστοίχως, ὅπως οἱ φωτογραφίες ἐκεῖνες τῶν μελῶν μιᾶς οἰκογενείας πού, ὑπερτιθέμενες, ὑποβάλλουν τὸν γενικὸν τύπο τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς οἰκογενείας αὐτῆς⁵³. (β) ἀφ' ἑτέρου, ὅτι ὁ Πλάτων φαίνεται νὰ προβαίνει σὲ διάκρισιν μεταξύ νοητοῦ καὶ νοεροῦ, δηλαδὴ μεταξύ νοητῆς πραγματικότητας καὶ νοητικοῦ καὶ λογικοῦ καταστατικοῦ τοῦ περιεχομένου τῆς νόησεως⁵⁴, καταστατικοῦ πού ὑποτίθεται πῶς ἀντιστοιχεῖ πρὸς καταστατικὸν θεῖον⁵⁵. Λόγω ἐλλείψεως μορφῆς⁵⁶ καὶ σωματικότητας⁵⁷, κι ὅμως μορφῆ («εἶδος») καθ' ἑαυτήν⁵⁸, ἀλλὰ καὶ ἀμετάβλητος ἢ ἴδια⁵⁹, τὸ νοητὸν δὲν ὑπόκειται, συνεπῶς, εἰς παρατήρησιν.

Ἡ μεταξύ νοητοῦ καὶ νοεροῦ διάκρισις, πού ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς ἀντιθέσεως, ἀφοῦ εἶναι σχετικὴ πρὸς τὴν διαφορὰ μεταξύ τῆς φύσεως τοῦ ἀντικειμένου τῆς νόησεως καὶ τῆς φύσεως τῆς ἴδιας τῆς νόησεως, ἀντιμετωπίζεται ἀκόμη ριζικώτερα ἀπὸ τὸν Πρόκλο, τὸν μεγαλοφύστερον σχολιαστὴ τοῦ Πλάτωνος. Μιὰ βραχεῖα παράκαμψη θὰ εἶταν ἐδῶ χρήσιμη, προκειμένου ν' ἀναφερθῆ κανεὶς στὰ πρόκλεια σχόλια τῶν πλατωνικῶν διαλόγων. Ὁ Πρόκλος χαρακτηρίζει πρωτίστως τὰ νοητὰ ὡς πρὸς τὰ αἰσθητὰ κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπο: «τὰ αἰσθητὰ ἐμπεριέχονται στὰ νοητὰ πού εἶναι τὰ παραδείγματα τους· τὰ νοητὰ, στὰ αἰσθητὰ πού εἶναι οἱ εἰκόνες τους»⁶⁰. Οἱ διάφοροι τρόποι γνώσεως κατανέμονται μεταξύ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων: «συλλαμβάνομε τὸ αἰσθητὸν διὰ τῆς αἰσθήσεως, τὸ δοξαστὸν διὰ τῆς δόξης⁶¹, τὸ διανοητὸν διὰ τῆς διανοίας, τὸ νοητὸν διὰ τοῦ νοῦ»⁶². Ὑπὸ τίς συνθήκες αὐτὲς τὸ καταστατικὸν

53. Πβ. *κατωτ.* καὶ σημ. 70.

54. Πβ. *Τίμ.* Λοκρ., 99 e: «λογικὸν... νοερόν».

55. Πβ. Ἰ. *Ἀλκιβ. Α'*, 133 c: «τῆς ψυχῆς τὸ νοερώτερον (θειότερον) τὸ εἰδέναι τε καὶ φρονεῖν».

56. Πβ. *Φαίδ.*, 81 b: «νοητὸν καὶ ἀειδέες».

57. Πβ. *Σοφιστ.*, 246 b: «νοητὰ... καὶ ἀσώματα».

58. Πβ. *Πολιτείας Ε'*, 511 a: «νοητὸν... τὸ εἶδος»· *αὐτόθι*, 509 d: «όρατὸν» ἀντιθ. πρὸς «νοητὸν»· πβ. *Τίμ.*, 51 c.

59. Πβ. *αὐτόθι*, 48 c: «νοητὸν καὶ ἀεὶ κατὰ ταῦτ' ὄν». Πβ. *ἄνωτ.* καὶ σημ. 4.

60. Πβ. εἰς *Τίμ.*, I, 13, 40 Diehl: «τὰ αἰσθητὰ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐστὶ παραδειγματικῶς καὶ τὰ νοητὰ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς εἰκονικῶς». Προδήλως πρόκειται περὶ «μεθέξεως». Πβ. *Στοιχ. θεολ.*, 195, σ. 170 Dodds: «πᾶσα ψυχὴ πάντα ἐστὶ τὰ πράγματα, παραδειγματικῶς μὲν τὰ αἰσθητὰ, εἰκονικῶς δὲ τὰ νοητὰ... μέση οὖσα»· εἰς *Τίμ.*, I, 336, 32 Diehl: «εἰκόνα τοῦ κόσμου τοῦ νοητοῦ». Πβ. E. MOUTSOPOULOS, *Les structures de l'imaginaire dans la philosophie de Proclus*, Paris, Les Belles Lettres, 1985, σ. 54 καὶ σημ. 74.

61. Πβ. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *La notion de croyance chez Platon, Diotima*, 23, 1995, σσ. 9-16.

62. Πβ. *Πλάτ. θεολ.*, I, 3, 7, 1-2 Portus < τ. 1, σ. 15, 18-19 Saffrey-Westerink >· πβ. εἰς *Παρμ.*, 732, 33 Cousin: «νοήσει...: τὰ νοητὰ, δόξη... τὰ δοξαστὰ διαγιγνώσκωμεν».

τοῦ νοεροῦ ἀρμόζει στήν νόηση ὅταν αὐτὴ συλλαμβάνει τὰ νοητά, δὲν συγχέεται ὁμῶς πρὸς τὸ καταστατικὸν τοῦ νοητοῦ πού τὰ διέπει, ἄλλως ὑπάρχει κίνδυνος ἡ νόηση νὰ συνεπαχθῇ τὴν πτώση τῆς μερικῆς ψυχῆς τῆς ὁποίας νόηση διατελεῖ, καθιστῶντάς την λείαν «ταραχῆς ὀφειλομένης στήν ὕλη καὶ στὸ κακόν, στήν ὑπερβολικὴν τῆς οἰκείωσιν πρὸς τὸ σῶμα, στήν μετάβασίν της ἀπὸ τοῦ νοητοῦ στὸ αἰσθητὸν καὶ ἀπὸ τῆς στάσεως εἰς τὴν κίνησιν, στήν σύγχυση μεταξύ νοεροῦ καὶ ἀνοήτου, διαστατοῦ καὶ ἀμεροῦς»⁶³. Ἡ καθαρότης τῆς νοήσεως εἶν' ἀναγκαία πρὸς ἀποφυγὴν ὅχι μονάχα κάθε συγχύσεως πρὸς τὸ αἰσθητὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν ἑαυτῇ καταπτώσεως τοῦ νοητοῦ εἰς εἰκόνα νοητοῦ⁶⁴. Τὸ νοερὸν ἀποβαίνει, συνεπῶς, ὁ μέσος ὄρος ἢ, μᾶλλον, ὁ κοινὸς παρανομαστικὴς χάρη στὸν ὁποῖον ἡ νόησις ἀνέρχεται μέχρι τοῦ νοητοῦ πού παραμένει ἐμμενὲς γι' αὐτήν⁶⁵, μὲ κίνδυνον, βέβαια, ἡ προσαρμογὴ αὐτὴ πρὸς τὸ ἀνώτερον νὰ ἐκφυλιστῇ σὲ παρεκβολὴν πρὸς τὸ κατώτερον, δηλαδὴ πρὸς τὸ αἰσθητὸν, μ' ὅλα τὰ ἐνδεχόμενα κακὰ πού τοῦτο συνεπάγεται, καὶ πού ἀπαριθμήθηκαν προηγουμένως⁶⁶. Τὸ νοερὸν παραμένει χαρακτήρας τῆς νοήσεως πού μόλις εἶναι σὲ θέση νὰ συλλαμβάνει τὰ νοητά πού συνιστοῦν, καθὼς ἐλέχθη, ὄντα κατ' ἐξοχίαν («ὄντως ὄντα»). Ἡ φύση τοῦ νοεροῦ παρέχει σ' αὐτὸ ἓνα καταστατικὸν δευτέρας τάξεως ἐπὶ τῆς κλίμακος τῶν ἀξιών πού διακρίνονται στὸν *Σοφιστήν*⁶⁷. Ἡ θέση λοιπὸν τοῦ νοεροῦ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «μὴ ὄν τοῦ ὄντος»⁶⁸, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει, ὑπὸ ὠρισμένου ὄρους, στὸ νὰ εἰσάγῃ τὴν νόηση στὸν κόσμον τῶν κατ' ἐξοχίαν ὄντων πού εἶναι οἱ ἰδέες.

***

Ἄς ἐπανεέλθουμε στὸν ἴδιον τὸν Πλάτωνα: διεπιστώσαμεν ἤδη⁶⁹ πὼς ὁ φιλόσοφος ὑποθέτει ὅτι οἱ ἰδέες γεννῶνται (ἢ μᾶλλον «ἀναγεννῶνται») στήν συνείδησιν ὅ-

63. Πβ. εἰς *Τίμ.* III, 324, 24 Diehl: «ταραχῆς ἐνύλου καὶ κακῶν ἀναπίμπλονται... διὰ τὴν σφοδρὰν πρὸς τὸ σῶμα οἰκείωσιν, διὰ τὴν... μεταβολὴν... ἀπὸ τοῦ νοητοῦ εἰς τὸ αἰσθητὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἡσύχου πρὸς τὸ κινητὸν, διὰ τὴν... συντυχίαν... νοεροῦ καὶ ἀνοήτου, διαστατοῦ καὶ ἀμεροῦς»· πβ. εἰς *Πολιτείαν*, I, 77, 18-21 Kroll: «τὰ νοητά... διὰ τῶν αἰσθητῶν... ἀποτυποῦται καὶ διαστατῶς τὸ ἀδιάστατον».

64. Πβ. εἰς *Παρμεν.*, 842, 17 Cousin: «δεῖ δὴπου νοητὰ νοητῶν εἰκόνας μηδαμῶς ποιεῖν».

65. Πβ. *αὐτόθι*, 1081, 7 Cousin: «γιγνώσκομεν... τῶ νοερῶ τὸ ἐν ἡμῖν νοητὸν».

66. Πβ. *αὐτόθι*, 842, 17 Cousin: «ὁμοιοῦσθαι τὰ αἰσθητὰ τοῖς νοεροῖς».

67. Πβ. *Σοφιστ.*, 264 e.

68. Πβ. εἰς *Παρμεν.*, 816, 2 Cousin: «εἰ οὖν ἡ νοερὰ οὐσία τῶν οὐκ ὄντως ἔστιν...»· πβ. F. M. KOHNKE, Plato's conception of οὐκ ὄντως ὄν, *Phronesis*, 2, 1957, σσ. 22-40· E. MOUTSOPOULOS, *Les structures de l'imaginaire*, σ. 21 καὶ σημ. 5.

69. Πβ. *ἀνωτ.* καὶ σημ. 53.

στερ' ἀπὸ βιώματα μερικά, ἐνδεχομένως ἐπαναλαμβανόμενα, πού παραπέμπουν σὲ κάθε μιὰν ἐξ αὐτῶν λόγῳ τῶν παρεμφερῶν τους φύσεων καὶ φάσεων⁷⁰. Ἄν καὶ ἐνιαία, ἀφοῦ δὲν διακρίνεται σὲ μέρη⁷¹, ἡ ἰδέα ἐκδηλώνεται, ὥστόσο, κατὰ πολλοὺς αἰσθητοὺς τρόπους: ὑπάρχουν λ.χ. πολλὰ εἶδη κλίνης, πού ἔλα ἀνάγονται σὲ μιὰν μονάχα νοητὴν ἰδέα, νοούμενη κατὰ τὴν γενικότητά της⁷². Ἔτσι, τὸ καθήκον, ἐπὶ παραδείγματι, ἐμφανίζεται ὡς νοητὸς δεσμὸς ἀνακτὸς στὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ⁷³. Ὡς πρὸς τὸ ὠραῖο, τοῦτο συνιστᾷ ἰδέαν ὀπωσδήποτε συγγενῆ πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ⁷⁴, ἀπὸ τὴν ὁποία οὐδεμία μερικὴ ἐκδήλωση τῆς ἰδέας τοῦ κάλλους δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ ἀπομακρύνει⁷⁵. Κάθε μερικὴ αἰσθητὴ ἐκδήλωση μιᾶς ἰδέας παραπέμπει στὴν ἴδιαν αὐτὴν ἰδέαν⁷⁶. Οἱ ὄντολογικὲς αὐτὲς σχέσεις ἀντιστοιχοῦν πρὸς σχέσεις παράλληλες σ' ἐπίπεδον ἐπιστημολογικό. Θ' ἀναζητηθῆ λ.χ., σ' ἐκάστην περίπτωση, τὸ ἀγαθὸν λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς γενικῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ⁷⁷. Τὸ ἴδιο θὰ συμβῆ καὶ προκειμένου περὶ τῆς ἰδέας τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἰδέας τῆς ἀσεβείας πού τῆς εἶναι συγγενῆς⁷⁸, καὶ ἀναλόγως, προκειμένου περὶ ὅλων τῶν ἰδεῶν⁷⁹. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ ἀποβαίνει τελικῶς τὸ θεμέλιον πάσης ἀληθείας καὶ πάσης γνώσεως⁸⁰. Ὑστερ' ἀπὸ τίς μακρὲς αὐτὲς ἀναλύσεις, ὅπου, βέβαια, παρενείρονται στοχασμοί, πού, ὥστόσο, εἶναι

70. Πβ. *Πολιτείας Θ'*, 588 c: «καὶ ἄλλαι τινὲς συχνὰ λέγονται συμπεφυκυῖαι πολλαὶ εἰς ἓν γίνεσθαι». Πβ. ἄνωτ. καὶ σημ. 70.

71. Πβ. *Θεαίτ.*, 205 c-d: «εἴπερ μέρη τε μὴ ἔχει καὶ μία ἐστὶν ἰδέα».

72. Πβ. *Παρμεν.*, 157 d: «μιᾶς τινὸς ἰδέας καὶ ἐνός τινος, ὃ καλοῦμεν ὄλον... τούτου μόνιον ἂν εἴη τὸ μόνιον». πβ. *Πολιτείας Γ'*, 596 b.

73. Πβ. *Κρατ.*, 418 e: «ἀγαθοῦ... ἰδέα οὕσα τὸ δέον φαίνεται δεσμὸς εἶναι». *Πολιτείας ΣΤ'*, 507 b: «τάς δ'... ἰδέας νοεῖσθαι μὲν, ὄρασθαι δ' οὐ».

74. Πβ. *Ἰππ. μείζ.*, 297 b: «ἐν πατρός τινος ἰδέα εἶναι τὸ καλὸν τοῦ ἀγαθοῦ».

75. Πβ. *Κρατ.*, 439 e: «μηδὲν ἐξιστάμενον τῆς αὐτοῦ ἰδέας».

76. Πβ. *Θεαίτ.*, 184 d: «εἰς μιάν τινὰ ἰδέαν... πάντα ζυντείνει». *Πολιτικ.*, 308 c: «μίαν τινὰ δύναμιν καὶ ἰδέαν δημιουργεῖ».

77. Πβ. *Φίληβ.*, 64 e: «μιᾶς δυνάμεθα ἰδέα τὸ ἀγαθὸν θηρεῦσαι».

78. Πβ. *Εὐθυφρ.*, 6 d: «μιᾶς τε ἰδέα τὰ τε ἀνόσια ἀνόσια εἶναι καὶ τὰ ὅσια ὅσια».

79. Πβ. *Φαῖδρ.*, 265 d: «εἰς μιάν ἰδέαν συνορῶντα ἄγειν τε τὰ πολλαχῆ διεσπαρμένα». Ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ συνορᾶν κατ' Ἀριστοτέλη, πβ. KWON CHANG-UN, *Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπαγωγικῆς συνοράσεως τοῦ καθόλου παρ' Ἀριστοτέλει*, Ἀθῆναι, ἔκδ. τοῦ Πανεπιστημίου, 1985, σσ. 197-198. Πβ. *Σοφιστ.*, 253 d: «μίαν ἰδέαν διὰ πολλῶν... πάντα διατεταμένην ἰκανῶς διαισθάνεται». *Παρμεν.*, 132 b: «μίαν τινὰ οὕσαν ἰδέαν». *Πολιτείας ΣΤ'*, 486 d: «ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντος ἰδέαν».

80. Πβ. *αὐτόθι*, 508 e: «τοῦτο τοίνυν τὸ τὴν ἀλήθειαν περιέχον τοῖς γινωσκομένοις καὶ τῷ γινώσκοντι τὴν δύναμιν ἀποδίδὼν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν φασὶ εἶναι, αἰτίαν δ' ἐπιστήμης οὕσαν καὶ ἀληθείας». Πβ. L. ROBIN, *Les rapports de l'être et de la connaissance d'après Platon*, Paris, P.U.F., 1957.

τουλάχιστον αναγκαῖοι, θὰ καταλήξωμε στὸ ὅπως οὖν βραχὺ συμπέρασμα ἔτι ἡ ἐν-
τὸς τοῦ πλατωνισμοῦ θεώρηση τῆς ἐπιστημολογικῆς ἐμμένειας τῶν ἰδεῶν κατ' οὐ-
δένα τρόπον ἐπηρεάζει τὴν ὄντολογικὴ τους ὑπερβατικότητα, καὶ πῶς, στὸ πλαίσιο
τῆς ἀλληλεπιδράσεως μεταξύ τῶν δυὸ αὐτῶν ἐπιπέδων ἡ θέση τοῦ Πλάτωνος εἶναι
δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μετριοπαθῆς ρεαλισμός, πρᾶγμα ποῦ βοηθεῖ καὶ πάλιν
στὴν καταπολέμησιν τοῦ ἀνακριβοῦς «ἀξιώματος» περὶ τοῦ δῆθεν πλατωνικοῦ ἰδεα-
λισμοῦ⁸¹.

R É S U M É

Platon, idéaliste ou réaliste?

L'un des mauvais usages de la terminologie philosophique est celui qui oppose l'idéalisme au matérialisme et qui fait de Platon un idéaliste dans la mesure où il n'est pas matérialiste. Un malentendu analogue consiste à considérer Platon comme idéaliste (en raison de la théorie des idées); idéaliste au sens où l'est Hegel, prétendent certains, en prolongeant le malentendu. Or Hegel occupe une place à part dans la philosophie allemande, une position plutôt d'opposition à l'idéalisme (Kant), et s'inscrit plutôt dans le courant du romantisme. Si l'on s'éloigne des prémisses de l'idéalisme allemand pour considérer la longue querelle entre nominalistes et réalistes, Platon apparaît plutôt comme réaliste. Hegel lui-même, décèle chez Platon (notamment dans le *Parménide*) une sortie hors du soi «idéaliste», vers les choses, pour défendre de la sorte le réalisme platonicien. Quant aux idées platoniciennes, ontologiquement transcendantes et épistémologiquement immanentes, contribuent elles-aussi à l'image d'un Platon modérément réaliste.

81. Π.β. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ πορεία τοῦ πνεύματος*, τ. 1, *Τὰ ὄντα*, Ἀθήναι, Ἑρμῆς, σ. 82: «Οὐσιαστικῶς, ἡ πλατωνικὴ ἰδεοκρατία, ὅπως καὶ ἡ πυθαγόρειος ἀριθμοκρατία ἀπὸ τὴν ὁποίαν αὐτὴ ἐμπνέεται δὲν εἶναι παρὰ ἑνὸς μετριοπαθῆς ρεαλισμοῦ»: π.β. Γ. ΑΡΑΒΑΤΖΙΣ, βιβλιοκρ. εἰς Ivan GOBRY, *Premières leçons sur le «Phédon» de Platon* (Paris, P.U.F., 1999), *Φιλοσοφία*, 30, 2000, σσ. 247-248, ἰδία σ. 248.